

Theo Gót Nguyễn Trường Tộ

Lướt ở trên mạng, ta thấy các trung tâm Việt-ngữ ở hải-ngoại thường có những tên như Hùng Vương, Hồng Bàng, Văn Lang, Lạc Hồng, Việt Hồng, v.v... Điều này cho thấy người Việt ở hải-ngoại có xu hướng muốn tìm về nguồn nên dùng những huyền thoại của dân tộc Việt để tạo ấn tượng cho giới trẻ, những học sinh của các trường Việt-ngữ. Tuy nhiên, đối với các em là những người sinh trưởng ở nước ngoài, văn hóa Việt Nam là một thứ văn hóa xa lạ. Không biết các em sẽ nghĩ sao khi niềm tự hào dân tộc của mình là một huyền thoại về con rồng cháu tiên thay vì là những chiến thắng quân đội, những phát minh, đóng góp cho nền văn minh thế giới? Chắc chắn các em muốn có những vẻ vang dân tộc Việt để khoe với bạn bè ngoại quốc thay vì những huyền thoại về con rồng cháu tiên. Khi học ở các trường Việt-ngữ, các em đã trở thành những người song-ngữ. Các em cần có những gương sáng từ những người cùng cảnh ngộ với các em, những người sinh trưởng trong môi trường song-ngữ và đã hấp thụ được cả hai nền văn hóa khác nhau. Một trong những người đó là ông Nguyễn Trường Tộ, một người sinh trưởng trong một thời đại mà lịch sử Việt Nam đang chuyển mình. Ông được hấp thụ cả hai văn hóa, Đông và Tây. Ông đã dùng những kiến thức khoa học của văn hóa Tây-Phương để cải cách xã hội của ông. Dù vậy, ông vẫn trung thành với văn hóa Đông-phương, với tinh thần nho-giáo, vẫn sống với vai trò là một nhà nho của mình. Ông vẫn tiếp tục làm tôi trung của triều đình, không thoái chí, làm phản loạn khi không được triều đình trọng dụng.

Ngược lại, cũng khi lướt trên mạng, ta thấy ở Việt Nam có nhiều trường trung học cơ sở (THCS) mang tên Nguyễn Trường Tộ rải rác ở khắp đất nước. Ngoài ra còn có một học bổng toàn quốc mang tên của ông. Ở đây, không biết người ta đã dạy những gì về Nguyễn Trường Tộ cho các em từ lớp 5 cho đến lớp 9? Liệu các em có thể hiểu được tầm quan trọng của Nguyễn Trường Tộ ở lứa tuổi của các em không? Liệu các em có thể hiểu rằng Nguyễn Trường Tộ là một người đã bị chính quyền ngọ đãi? Liệu các em có muốn nói gót Nguyễn Trường Tộ để cố gắng học hành để cuối cùng không được trọng dụng ngay trong xã hội của mình? Chắc chắn các em học sinh sẽ không để ý đến chuyện này, nhưng có lẽ đây là một thực trạng mà các học sinh Việt Nam khi ra trường cũng sẽ phải đối đầu. Trong xã hội Việt Nam bây giờ, việc chánh quyền có biết trọng dụng và sử dụng nhân tài cho đúng chỗ là một đề tài cần được nghiên cứu thêm. Tuy nhiên là một người sống ở hải ngoại, tôi sẽ giới hạn nhận xét cá nhân trong biên giới của xã hội mà tôi đang sinh sống.

Bất cứ thời đại nào cũng có những vấn đề cần phải được giải quyết. Từ đó có những hệ thống tư tưởng, kiến thức hay tri thức được đặt ra để giải quyết vấn nạn. Các thời đại sau, để giải quyết các vấn nạn của mình, họ có thể cải tiến tri thức của thời đại trước hoặc tạo ra những tri thức mới với nhiều khả năng hơn để đáp ứng nhu cầu hiện

tại. Thế hệ sau, khi nhìn lại cách xử lý của người trước sẽ thấy nhiều thiếu sót. Điều này cũng không có gì lạ bởi vì người đời sau sẽ có những phát minh mới, những thiết bị mới mà người đời trước chưa có để giúp cho họ có cái nhìn thấu suốt hơn. Thí dụ, kính hiển vi càng ngày càng tinh vi hơn, có thể nhìn rõ hơn nên người đời sau có thể nhìn thấy những vật mà người trước không có khả năng nhìn thấy. Tuy nhiên, trong xã hội hiện tại, một người có khả năng nhìn xa hơn những người cùng thời với mình sẽ dễ tạo ra những sự xáo trộn cho người khác. Trong xã hội Mỹ hiện tại, những người như Steve Jobs của Apple, Brian Chesky của Airbnb, Travis của Uber hoặc Elon Musk của Tesla là những người mà được gọi là "disruptor" (phá vỡ) vì họ đã gây nên xáo trộn trong công nghiệp của họ. Thí dụ Uber đã thay đổi hoàn toàn cách nối tiếp khách hàng và người tài xế và đã gián tiếp gây xáo trộn cho công nghiệp xe taxi truyền thống. Ở trong xã hội Mỹ, những người "disruptor" này được coi như là những anh hùng vì họ đem đến những sự thay đổi có ích lợi cho người tiêu thụ. Với kiến thức và tầm nhìn xa rộng trước thời của Nguyễn Trường Tộ, ông ta có phải là một người "phá vỡ" theo định nghĩa này không?

Là một người thấm nhuần tư tưởng Nho giáo với quan niệm "dĩ hòa vi quý", Nguyễn Trường Tộ chắc khó có thể muốn "phá vỡ" những hệ thống đang có sẵn. Ông sẽ không giống như những Steve Jobs hoặc Elon Musk của Mỹ, sẵn sàng phá vỡ những gì đang có để tạo một cái gì hoàn toàn mới. Ông chỉ có thể cải tiến những gì đang có bởi vì những gì đang có là thuộc quyền sở hữu của triều đình. Với tinh thần tôn quân của Nguyễn Trường Tộ, ông ta không thể đi ngược lại với triều đình và vua nhà Nguyễn để thiết lập theo ý của mình. Nguyễn Trường Tộ không thể nào phá vỡ (disrupt) những công nghệ hiện tại (status quo) mà ông ta chỉ có thể góp ý kiến để cải thiện nó. Ông kêu gọi cải tiến đất nước để đối phó với trào lưu xâm chiếm của Tây Phương nhờ những tiến bộ của họ. Trong lãnh vực này, chúng ta thấy Nguyễn Trường Tộ có những góp ý về đơn giản hóa bộ máy chính quyền, sắp đặt lại hệ thống thuế má, cải cách việc học và thi cử, cải tiến quân đội. Bây giờ khi nhìn lại, chúng ta thấy những góp ý cải cách của Nguyễn Trường Tộ không có gì là đáng ngạc nhiên. Đối với chúng ta thì nó cũng là chuyện thường tình (common sense). Tuy nhiên không biết rằng ở trong xã hội thời đó, có bao nhiêu người nhận ra được những điều này? Hay chỉ có riêng Nguyễn Trường Tộ đã nhận ra những điều này vì ông là người được tiếp xúc với xã hội Tây Phương? Có lẽ trong giới sĩ phu thời đó, người ta cũng nhận ra được những thiếu sót ở trong những tổ chức xã hội hiện tại. Họ cũng hiểu rõ sự khó khăn cho việc thay đổi thời sự. Trong tinh thần tôn quân, nho giáo của thời đại, họ đã không muốn lên tiếng một cách vô ích. Chưa kể là có thể mang họa vào thân khi nêu ra những khuyết điểm của triều đình. Cái hay của Nguyễn Trường Tộ là cho dù những bản điều trần của ông không được tận dụng, ông vẫn tiếp tục kiên trì gửi các đề nghị mới của mình với mục đích là để tận hiến cho đất nước.

Nếu Nguyễn Trường Tộ không phải là một người phá vỡ (disruptor) hoặc đổi mới (innovator) , như vậy ông ta có phải là một nhà phát minh trong khuôn mẫu của Thomas Edison hoặc Bill Gates hay không? Ông đã phác họa và thực hiện công trình xây cất tu viện Dòng Thánh Phaolô theo mẫu kiến trúc kiểu Châu Âu. Ta có thể cho đây là một phát minh của Nguyễn Trường Tộ vì trước đó không có một công trình nào để cho ông làm kiểu mẫu. Điều này cho thấy Nguyễn Trường Tộ có một đầu óc sáng tạo. Tuy nhiên ngoài việc này, không thấy ông có một phát minh nào khác vì ông không chỉ giới hạn thuần về phần kỹ thuật như một nhà phát minh (inventor) nhưng chú trọng nhiều vào các việc cải tiến phương pháp (process improvement). Nếu Nguyễn Trường Tộ không phải là một người đổi mới (innovator) cũng như là một nhà phát minh (inventor), như vậy thì ông ta thuộc loại người nào?

Với cái nhìn của một người sống trong thế kỷ 21, tôi nghĩ Nguyễn Trường Tộ giống như một chuyên gia về ngành quản lý chất lượng (quality management guru) như là William Edwards Deming. Trong đầu thập niên 1950, ông Deming đi qua Nhật Bản để giúp họ xây dựng lại đất nước sau Thế Chiến Thứ Hai. Ở đây ông Deming đã dạy cho các kỹ sư Nhật Bản về cách thức quản lý chất lượng trong các công nghệ của họ. Akio Morita, một trong hai người sáng lập ra công ty Sony, đã áp dụng phương pháp của Deming. Những công ty sản xuất xe hơi như Toyota cũng áp dụng phương pháp quản lý chất lượng của Deming. Từ đó các sản phẩm của Nhật được nổi tiếng là có phẩm chất cao.

Nguyễn Trường Tộ cũng như W. Edwards Deming là những người chủ trương những nguyên tắc. Trong trường hợp của Deming, ông ta đã thuyết phục được người Nhật nếu họ chú trọng vào việc quản lý chất lượng trong quá trình sản xuất, họ sẽ giảm bớt chi phí, tăng năng suất và chiếm ưu thế trên thị trường. Và đúng như vậy, từ một nước bị chiến tranh hủy diệt, cần được tái kiến thiết sau Đệ Nhị Thế Chiến, nước Nhật đã trở thành một cường quốc nhờ khả năng sản xuất và chế tạo của họ. Cuộc cách mạng trong ngành sản xuất này bắt nguồn từ nguyên tắc quản lý chất lượng của Deming. Dĩ nhiên người Nhật họ cũng đã mang những sáng kiến riêng của họ để phát triển lãnh vực này. Phương pháp của hãng Toyota (the Toyota Method) đang được bắt chước bởi nhiều công ty khác trên thế giới. Cũng giống như Deming, Nguyễn Trường Tộ chủ trương một số nguyên tắc và áp dụng nguyên tắc đó vào nhiều lãnh vực để làm cho công việc được hữu hiệu hơn. Một trong những bản điều trần hay được nói đến của Nguyễn Trường Tộ là bản TẾ CẤP BÁT ĐIỀU LUẬN. Tôi xin được trích đoạn từ trong Wikipedia.

TẾ CẤP BÁT ĐIỀU LUẬN: (dịch nghĩa: "Bàn về tám điều cần làm ngay"), một trong những bản "điều trần" quan trọng nhất của Nguyễn Trường Tộ viết trong thời gian cùng

Sứ bộ triều Nguyễn đi Pháp và gửi về cho triều đình Tự Đức tháng 11.1867. Tám điều cần làm ngay gồm:

- 1) Chấn chỉnh võ bị
- 2) Hợp tỉnh huyện, giảm quan lại trong bộ máy hành chính
- 3) Cải cách tài chính
- 4) Chỉnh đốn học pháp
- 5) Điều chỉnh thuế ruộng
- 6) Kinh lý bờ cõi
- 7) Điều tra dân số
- 8) Lập Viện Dục anh và trại tế bần.

Ngoài ra, còn phụ thêm 2 khoản đề nghị: chú trọng kỹ nghệ và đào kênh tưới tiêu nước. Tập "Điều trần" gồm 300 trang chữ Hán hàng 8. Về tư tưởng cũng như văn chương, đây là một tập "luận văn" có giá trị bậc nhất trong các tác phẩm của Nguyễn Trường Tộ.
(https://vi.wikipedia.org/wiki/Nguyễn_Trường_Tộ)

Khi đọc bản điều trần này, chúng ta có thể không nắm chắc được chiều sâu của những đề nghị, nhưng chúng ta có thể thấy rõ bề rộng của tầm hoạt động của Nguyễn Trường Tộ. Ông giống như là một nhà tư vấn (consultant) cho một công ty tư vấn nổi tiếng giống như McKinsey & Co chẳng hạn. Đứng trước một vấn đề, họ sẽ nghiên cứu, thâm thập dữ kiện, tìm tòi và áp dụng những phương thức mà người ta dạy cho các thạc sĩ quản trị kinh doanh (Master of Business Administration) để tìm những khuyết điểm và đưa ra những giải pháp thích hợp. Như vậy, những nguyên tắc của Nguyễn Trường Tộ cũng như của W. Edwards Deming, có triển vọng nâng cao chất lượng, năng cao công suất, phát triển kinh tế của một quốc gia. Sự khác biệt là các công ty Nhật Bản đã áp dụng phương pháp của Deming và giúp nước Nhật trở thành một cường quốc. Triều đình nhà Nguyễn nói chung và Vua Tự Đức nói riêng đã không áp dụng phương thức của Nguyễn Trường Tộ để phát triển đất nước. Một trong những hậu quả của điều này là nước Việt Nam đã trở thành một thuộc địa của nước Pháp.

Trở lại với các trung tâm Việt Ngữ ở hải ngoại, Nguyễn Trường Tộ là một gương sáng cho các em người Mỹ gốc Việt đang hấp thụ hai nền văn hóa Việt và Mỹ trong xã hội mà họ đang sống. Là một người sinh trưởng ở Mỹ từ nhỏ đến lớn, tôi sống ở trong một xã hội mà Nho giáo không có hiện diện. Tinh thần kẻ sĩ chỉ còn là một khái niệm trong lịch sử, là của những anh hùng trong chế độ quân chủ, một xã hội quan liêu Việt Nam không dính dáng gì đến xã hội Mỹ hiện tại. Nhưng ở nơi Nguyễn Trường Tộ, tôi vẫn cảm nhận được tinh thần của kẻ sĩ và muốn theo gương Nguyễn Trường Tộ ở trong xã hội của tôi. Tại sao tôi kính trọng và coi Nguyễn Trường Tộ như là một người gương mẫu (role model) của tôi? Thứ nhất, ông không màng danh lợi. Nguyễn Trường Tộ coi

việc học là một cách thức để giúp người và xã hội thay vì dùng nó như là một công cụ để tiến thân. Điều này giúp ông có thể tiếp tục công việc, sứ vụ của mình khi nó không mang lại một kết quả cụ thể nào trên đường danh lợi của ông. Là một người Kitô giáo, ông đã khẳng định niềm tin của mình là sống không vì danh lợi mà để phục vụ Thiên Chúa và tha nhân. Thứ hai, tinh thần hiếu học của ông. Hình như không có một lãnh vực nào, bộ môn nào mà Nguyễn Trường Tộ không bỏ công ra học hỏi và nghiên cứu. Là những người đang sống ở trong một xã hội tân tiến nhất thế giới với những trường đại học, cao đẳng kỹ thuật nổi tiếng, chúng ta có cơ hội để theo đuổi, học hỏi các bộ môn từ văn chương, hội họa cho đến khoa học, kỹ thuật để thăng tiến bản thân. Thứ ba là tinh thần dân thân của ông. Ông không chỉ sống thụ động như một số trí thức cùng thời. Trong giai đoạn của ông, trước cảnh nước nhà đang bị lọt vào tay ngoại xâm, đa số các trí thức họ đã, một là sống bòn cùi để tiến thân, hai là sống ẩn dật để khỏi bị liên lụy. Mặc dù không được triều đình trọng dụng, nhưng ông vẫn tiếp tục hoạt động, không ngừng đóng góp cho xã hội. Trong hoàn cảnh hiện tại, vai trò của người trí thức là gì nếu họ không được chính quyền tận dụng? Là người Việt Nam sống ở hải ngoại, tại sao chúng ta tiếp tục nghiên cứu và học hỏi về văn hóa Việt Nam khi chính chúng ta không được chính quyền ở Việt Nam chấp nhận? Tại sao chúng ta phải học hỏi, phát triển kiến thức khi chúng ta không được đóng góp vào việc xây dựng đất nước một cách trực tiếp? Những người sống tha phương như tôi và thế hệ sau này ở hải ngoại có thể nhìn gương của Nguyễn Trường Tộ để trả lời những câu hỏi đó. Sau cùng, trong tinh thần của một kẻ sĩ, Nguyễn Thái Học trên đoạn đầu đài đã khẳng khái tuyên bố “Không thành công cũng thành nhân.” Ước gì chúng ta có thể theo gót Nguyễn Trường Tộ để thành nhân cho dù chúng ta có không thể thành công.

Nguyễn Tuấn Huy
Houston 12/23/21.